

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ У ПРИФРОНТОВИХ РЕГІОНАХ

Бочелюк Віталій Йосипович,

доктор психологічних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України,
професор кафедри практичної та соціальної психології
ПВНЗ «Європейський університет»
ORCID ID: 0000-0001-8727-3818
Researcher ID: AAE-6897-2019
Scopus Author ID: 57205677346

Лукашов Олександр Олександрович,

доктор психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології та соціальної роботи
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
ORCID ID: 0009-0007-0485-5128

Стаття досліджує проблему формування та розвитку комунікативних здібностей підлітків у прифронтових регіонах. Спілкування з однолітками та дорослими дозволяє підліткам реалізовувати такі аспекти комунікативних процесів: обмін інформацією, вдосконалення навичок взаємодії, розвиток емпатії, встановлення контактів із представниками іншої статі, засвоєння гендерних ролей, досягнення незалежності від дорослих, підвищення комунікативної культури. На основі аналізу наукової літератури, констатовано, що розвиток комунікативних навичок підлітків припадає на період вікової кризи, яка, за поясненнями науковців, зумовлена розбіжністю між суб'єктивним відчуттям дорослості та їхніми реальними можливостями.

У роботі наведено результати емпіричного дослідження, що стосується підлітків із прифронтових зон, які постійно стикаються з обстрілами, перебоями в електро- та теплопостачанні, порушеннями зв'язку, руйнуванням інфраструктури. Дослідження показало, що комунікативні навички сприяють досягненню комунікативних цілей, самовираженню та соціальній адаптації. Ці навички охоплюють уміння чітко висловлювати думки, слухати співрозмовників, ставити запитання, інтерпретувати невербальні сигнали, вирішувати конфлікти та співпрацювати.

Розвиток комунікативних здібностей особливо важливий у підлітковому віці, коли переважає інтимно-особистісне спілкування, а основними потребами є самоствердження, визнання як дорослого, популярність серед однолітків. У прифронтових регіонах ці процеси ускладнені психологічним стресом через обстріли, руйнування, обмеження спілкування з іншими.

Емпіричне дослідження встановило, що більшість опитаних підлітків із прифронтових регіонів мають задовільний рівень комунікабельності, але низький рівень розвитку комунікативних здібностей. На основі отриманих даних зроблено висновок про необхідність цілеспрямованого розвитку комунікативних навичок для покращення соціальної адаптації та психологічного стану підлітків.

Ключові слова: психологічні особливості, комунікативні здібності, підлітки, прифронтові регіони.

Bocheliuk Vitalii, Lukashov Oleksandr. Psychological characteristics of communicative abilities of adolescents in frontline regions

The article examines the issue of the formation and development of communicative abilities in adolescents living in frontline regions. Through interaction with peers and adults, adolescents realize various aspects of communicative processes, including information exchange, enhancement of interaction skills, development of empathy, establishment of contacts with individuals of the opposite sex, assimilation of gender roles, achievement of independence from adults, and improvement of communicative culture. Based on an analysis of scientific literature, it is established that the development of adolescents' communicative skills occurs during a period of age-related crisis, which, according to researchers, is driven by the discrepancy between adolescents' subjective sense of adulthood and their actual capabilities.

The study presents the results of empirical research concerning adolescents in frontline areas who regularly face shelling, disruptions in electricity and heating, communication breakdowns, and infrastructure destruction. The findings indicate that communicative skills facilitate the achievement of communicative goals, self-expression, and social adaptation. These skills encompass the ability to articulate thoughts clearly, listen attentively, ask questions, interpret nonverbal cues, resolve conflicts, and collaborate effectively.

The development of communicative abilities is particularly crucial during adolescence, a period dominated by intimate-personal communication and driven by the needs for self-assertion, recognition as an adult, and popularity among peers. In frontline regions, these processes are hindered by psychological stress caused by shelling, destruction, and restricted interactions with others.

The empirical study revealed that most surveyed adolescents in frontline regions exhibit a satisfactory level of sociability but a low level of development in communicative abilities. Based on these findings, it is concluded that targeted efforts are necessary to develop communicative skills to enhance social adaptation and psychological well-being among these adolescents.

Key words: psychological characteristics, communicative abilities, adolescents, frontline regions.

Вступ. У підлітковому віці провідною діяльністю є спілкування, від якого значною мірою залежить самооцінка, успішність у різних видах діяльності та психологічне благополуччя. Для досягнення бажаного соціального статусу в групі однолітків і пошуку ефективних шляхів самоствердження підліткам необхідно розвивати навички переконливого висловлення думок, конструктивного вирішення конфліктів, уважного слухання та розуміння інших. Сучасні українські підлітки дорослішають у складних умовах воєнного часу, особливо в прифронтових регіонах, таких як Запоріжжя та Дніпро. Тривалий період дистанційного навчання, обмеження вільного спілкування з однолітками, зменшення безпечних громадських просторів і еміграція частини друзів призвели до сповільнення розвитку комунікативних навичок, що підкреслює необхідність їх відновлення.

Проблемі комунікативного розвитку підлітків присвячені праці українських науковців: О. Бікус, В. Волошиної, Т. Калініної, Л. Котлової, О. Коханової, Л. Лисенко, Н. Макаренко, А. Мельник, Б. Оранюк, Т. Павленко, О. Пасеки, Л. Петько, О. Проскурняк, І. Розіної, Н. Сергєєвої, О. Сергєєнкової, А. Сидоренко, О. Скрипченко, О. Столярук, Н. Токаревої, А. Шамне та багатьох інших дослідників. Динаміка розвитку комунікативних навичок підлітків в умовах війни висвітлена меншою мірою (М. Лутовцева, І. Марціновська, М. Супрун, П. Сахно та ін.).

Особливості діяльності соціальних педагогів і психологів в контексті корекції міжособистісного спілкування підлітків розглянуто в дослідженнях таких учених, як Н. Заверико, С. Немченко, Т. Окушко, Т. Павленко, І. Пивоварчик, Г. Товканець, Т. Яценко та інших.

Матеріали та методи. У дослідженні було використано низку методів: теоретичних (аналіз, систематизація і узагальнення наукової літератури з розглядуваної проблеми); емпіричних (метод опитування, тестування з використанням методик «Оцінка рівня комунікабельності» В. Ряховського та «Виявлення комунікативних та організаторських схильностей» (КОС) за В. Синявським і Б. Федоришиним); для кількісного аналізу застосовано математичні методи – обчислення відсотків.

Метою статті є дослідження психологічних особливостей комунікативних здібностей підлітків у прифронтових регіонах.

Результати. Більшість учених, зокрема О. Бікус, Л. Петько, О. Мартиняк, О. Боровець, О. Білоус та інші, вважають підлітковий вік ключовим періодом для формування соціально-комунікативних навичок, розвитку та поглиблення відносин із ровесниками та батьками, оскільки провідною діяльністю цього віку є інтимно-особистісне спілкування [10, с. 17]. На думку О. Видри, основною мотивацією відвідування школи в цей період є не навчання, а спілкування з однолітками [4, с. 44]. О. Бікус підкреслює важливість розширення соціальних контактів, активізації самопізнання та інтенсивного спілкування для розвитку комунікативних навичок на цьому етапі становлення особистості [1, с. 18]. О. Мартиняк зазначає, що спілкування є основною формою комунікативної активності підлітків, без якої їхній пов-

ноцінний розвиток неможливий [8, с. 292]. Спілкування з однолітками та дорослими дозволяє підліткам реалізовувати такі аспекти комунікативних процесів: обмін інформацією, вдосконалення навичок взаємодії, розвиток емпатії, встановлення контактів із представниками іншої статі, засвоєння гендерних ролей, досягнення незалежності від дорослих, підвищення рівня комунікативної культури. О. Білоус [2, с. 25] та О. Боровець [3, с. 67] наголошують на важливості оволодіння комунікативними навичками для підлітків через домінування потреби у спілкуванні. За О. Дударем та В. Величком, у підлітковому віці активно формуються вміння в комунікативній, інтерактивній і перцептивній сферах спілкування [6, с. 388–389]. О. Воронова зазначає, що розвиток комунікативних здібностей є ключовою умовою успішної соціалізації підлітків, а незадоволення потреби у спілкуванні спричиняє внутрішній дискомфорт, який не компенсується навіть високими досягненнями в інших видах діяльності [5, с. 16].

Розвиток комунікативних навичок підлітків припадає на період вікової кризи, зумовленої, за висновками науковців, розбіжністю між суб'єктивним відчуттям дорослості та реальними можливостями. Почуття дорослості спонукає підлітків шукати способи його вираження. Проте через особистісну незрілість вони часто замість відповідальності чи набуття корисних умінь виявляють егоцентризм, що проявляється в нерозумінні інших, ілюзії, ніби їхню поведінку, зовнішність і почуття постійно оцінюють. Найпоширенішою перешкодою в спілкуванні підлітків є сором'язливість, яка характеризується зниженою екстраверсією, слабшим контролем соціальної поведінки, підвищеною тривожністю та невпевненістю [5, с. 16].

В реаліях російсько-української війни розвиток комунікативних навичок підлітків значно ускладнюється та уповільнюється. За даними дослідження української компанії Gradus, після початку війни 45% дітей зазнають перепадів настрою, 14% проявляють підвищену агресивність, а 13% втратили інтерес до спілкування [13]. П. Сахно та М. Лутцев зазначають, що війна створює стан невизначеності, який руйнує життєві плани та перспективи, викликаючи тривожність і розгубленість [11, с. 268]. І. Марціновська та М. Супрун вказують, що інтимно-особистісне спілкування підлітків ускладнюють переживання, пов'язані з війною, дистанційним навчанням, еміграцією та зменшенням можливостей для реалізації комунікативних потреб [9, с. 86]. Т. Твердохліб та М. Ємельяновська підкреслюють, що обмеження взаємодії з однокласниками та вчителями негативно впливають на комунікативний розвиток школярів, спричиняючи почуття самотності та пригніченості [12, с. 283]. Таким чином, воєнні чинники можуть сприяти погіршенню комунікативних навичок підлітків.

Проблема найбільш гостро стосується підлітків із прифронтових регіонів, які регулярно зазнають обстрілів, перебоїв з електро- та теплопостачанням, порушень зв'язку та руйнування міської інфраструктури. Згідно зі звітом ЮНІСЕФ «Життя дітей під час

війни. Україна» за 2024 рік, 36% опитаних дітей мають травматичний досвід війни, що проявляється у високому рівні тривожності, чутливості до гучних звуків і порушеннях сну. Окрім обмеження доступу до базових потреб, таких як питна вода, продукти харчування та ліки, у прифронтових зонах 50% учнів не мають можливості навчатися через брак приміщень. Крім того, 27 % учнів не можуть відвідувати школи через відсутність бомбосховищ, що суттєво перешкоджає їхньому соціальному та емоційному розвитку [7, с. 1–10]. Підлітки, які живуть у постійній небезпеці або були свідками насильства, страждають від зниження комунікативної компетентності та труднощів із інтеграцією травматичного досвіду в їхню особистість.

Таким чином, існує нагальна потреба у розробці методів відновлення комунікативних навичок підлітків із прифронтових регіонів

Дослідження психологічних особливостей комунікативних здібностей підлітків проводилось у двох прифронтових регіонах: Запорізькому та Дніпропетровському. Дослідження проводилось у 2023–2025 р. В ньому взяли участь 238 учнів 5–6 класів. В якості інструментарію нами були обрані тести «Оцінка рівня комунікабельності» В. Ряховського та «Виявлення комунікативних та організаторських схильностей» (КОС) за В. Синявським і Б. Федоришиним.

Підлітків розподілили на експериментальну (128 осіб) і контрольну (118 учнів) групи так, щоб відсоткове співвідношення рівнів їхніх комунікативних навичок було приблизно однаковим, що дозволяє порівняти динаміку змін після експерименту. Тест «Оцінка рівня комунікабельності» В. Ряховського мав на меті визначити рівень товариськості за такими категоріями: некомунікабельність, низький, задовільний, нормальний, високий та дуже високий рівень комунікабельності. Отримані результати наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Рівні комунікабельності підлітків за методикою «Оцінка рівня комунікабельності (В. Ряховський)»

Рівні комунікабельності	Експериментальна група (%)	Контрольна група (%)
Низький	20	16,8
Задовільний	40	27,7
Нормальний	30	33,3
Високий	10	22,2

Згідно з даними таблиці 1, у експериментальній групі переважає задовільний рівень комунікабельності (40%). Такі підлітки виявляють певну товариськість, почува-

ються впевнено в знайомому оточенні, але обережно встановлюють контакти з новими людьми і неохоче беруть участь у дискусіях. Нормальний рівень комунікабельності мають 30% опитаних. Вони допитливі, уважно слухають цікавих співрозмовників, виявляють терплячість і здатність відстоювати свою думку без надмірної емоційності, хоча можуть відчувати дискомфорт у надто гучних компаніях і не поспішають заводити нові знайомства. Низький рівень комунікабельності характерний для 20% учнів, яких нові контакти чи суперечки виводять із рівноваги, що може призводити до переваги самотності. Високий рівень комунікабельності виявляють 10% опитаних. Ці підлітки дуже товариські, говіркі, активно висловлюють свої думки, навіть якщо це викликає роздратування в інших.

У контрольній групі результати розподілилися так: нормальний рівень комунікабельності мають 33,3%, задовільний – 27,7%, високий – 22,2%, низький – 16,8%. Таким чином, у контрольній групі частка підлітків із нормальним рівнем комунікабельності дещо вища, ніж в експериментальній групі, хоча ця різниця не є суттєвою.

Для дослідження також застосовувалася методика «Виявлення комунікативних та організаторських схильностей» (КОС) В. Синявського та Б. Федоришина. Цей опитувальник визначає низький, нижче середнього, середній або високий рівень розвитку комунікативних та організаторських схильностей. Відповідно до цілей нашого дослідження, ми враховували лише показники рівня розвитку комунікативних схильностей (табл. 2).

Згідно з даними таблиці 2, у експериментальній групі переважає низький рівень розвитку комунікативних схильностей, який виявлено у 80% опитаних. Такі підлітки характеризуються некомунікабельністю, не прагнуть до спілкування, зазвичай почуваються невпевнено в компанії малознайомих людей, уникають участі в колективних заходах і обмежують своє коло спілкування невеликою кількістю близьких друзів. Рівень комунікативних схильностей нижче середнього зафіксовано у 20% учнів, що вказує на їхню замкненість. Ці підлітки уникають багатослів'я, віддають перевагу самоті та можуть відчувати паніку при необхідності встановлення нових контактів. Жоден із досліджуваних не продемонстрував середнього чи високого рівня розвитку комунікативних схильностей.

У контрольній групі низький рівень розвитку комунікативних схильностей виявлено у 66,6% учнів. Рівень нижче середнього мають 22,2% опитаних, а середній рівень – 11,2%. Результати первинної діагностики комунікативних навичок підлітків прифронтових регіонів представлені на рис. 1 та 2.

Таблиця 2

Рівні розвитку комунікативних схильностей підлітків за тестом КОС

Схильності	Рівні розвитку	Експериментальна група (%)	Контрольна група (%)
Комунікативні схильності	Низький	80	66,6
	Нижче середнього	20	22,2
	Середній	-	11,2
	Високий	-	-

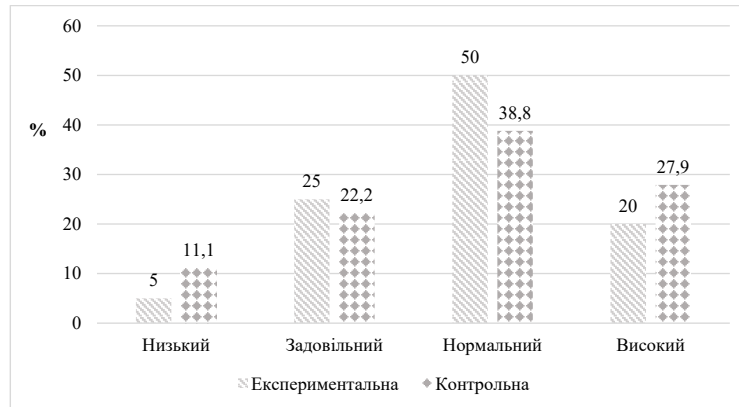

Рис. 1. Рівні комунікабельності підлітків за методикою «Оцінка рівня комунікабельності (В. Ряховський)»

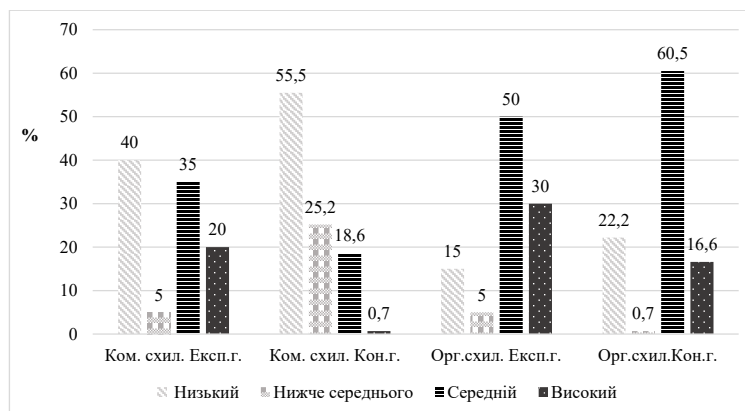

Рис. 2. Рівні розвитку комунікативних та організаторських схильностей підлітка за методикою КОС (за В. Синявським і Б. Федоришиним)

Висновки. Теоретичне вивчення проблеми показало, що психологи визначають комунікативні навички як індивідуально-психологічні характеристики, які сприяють досягненню комунікативних цілей, самовираженню та соціальній адаптації. Вони включають автоматизовані вміння чітко висловлювати думки, уважно слухати, ставити запитання, правильно тлумачити та застосовувати невербальні сигнали, вирішувати конфлікти та співпрацювати. Особливо важливим є розвиток цих навичок у підлітковому віці, коли провідною діяльністю стає інтимно-особистісне спілкування, а ключовими потребами є самоствердження, визнання як дорослого та популярність серед однолітків.

У прифронтових регіонах розвиток комунікативних навичок підлітків ускладнюється не лише кризою підліткового віку, але й погіршенням психічного стану через обстріли, руйнування інфраструктури та тривале обмеження контактів із однолітками й дорослими.

Дослідження показало, що більшість підлітків із прифронтових регіонів мають задовільний рівень комунікабельності та низький рівень розвитку комунікативних схильностей.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку полягають у розробці корекційної програми щодо розвитку комунікативних здібностей підлітків, які мешкають у прифронтових регіонах.

Література:

1. Бікус О. О., Волошина В. В. Теоретичні засади формування комунікативної компетенції у підлітковому віці. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2015. Вип. 1(46). С. 17–23.
2. Білоус О. В. Вікова психологія : навч. посіб. Чернівці : Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2015. 108 с.
3. Боровець О. Тренінг формування комунікативної компетентності підлітків. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2016. Вип. 3. С. 23–29.
4. Видра О. Г. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 112 с.
5. Воронова О. Ю. До проблеми спілкування підлітка з ровесниками. *Актуальні проблеми навчання і виховання в умовах інтеграційних процесів в освітньому та науковому просторі* : зб. тез доп. III Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., 6 листоп. 2020 р., Мукачево / редкол. : Т. І. Бондар (гол. ред.) та ін. Мукачево : МДУ, 2020. С. 16–17.

6. Дудар О., Величко В. Проблема міжособистісного спілкування підлітків. *Молодий вчений*. 2018. Вип. 12(64). С. 387–390.
7. Звіт Unicef для кожної дитини «Життя дітей під час війни. Україна» за 2024 рік. [unicef.org : веб-сайт. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/43321/file/The%20summary%20report%20of%20the%20Survey%20of%20Ukrainian%20parents_ua.pdf.pdf](https://www.unicef.org/ukraine/media/43321/file/The%20summary%20report%20of%20the%20Survey%20of%20Ukrainian%20parents_ua.pdf.pdf) (дата звернення: 01.10.2025).
8. Мартиняк О. Психологічні особливості сучасних підлітків у виборі комунікативних засобів спілкування. *Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання* : матер. II Міжнар. студ. наук.-техн. конф., 25–26 квіт. 2021 р. Тернопіль : ТНТУ, 2021. С. 292–293.
9. Марціновська І. П., Супрун М. О. Корекційно-розвивальна робота з підлітками з порушеннями психофізичного розвитку, що мають травму війни. *Теорія і практика спеціальної педагогіки та психології*. Вип. 11. Київ, 2023. 147 с.
10. Петько Л. В. Стимулювання соціально-комунікативної активності підлітків : теорія і практика : монографія. Київ : ВМУРЛ «Україна», 2021. 272 с.
11. Сахно П., Лутцева М. Рівень інтернет-залежності в осіб підліткового та юнацького віку в період воєнного стану. *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства* : матер. X Всеукр. наук. конф. студентів, аспірантів, викл. та співр. (Суми, 27–28 квіт. 2023 р.). Суми : Сумський держ. ун-т, 2023. 367 с.
12. Твердохліб Т. С. Розвиток комунікативних здібностей здобувачів загальної середньої освіти в умовах дистанційного навчання. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів : теорія і практика* : матер. VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 16–18 берез. 2023 р.). Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. С. 282–285.
13. Як війна змінила життя українських дітей. Gradus Research Company : веб-сайт. URL: <https://gradus.app/kk/open-reports/iak-zminilosia-zhittiaukrayinskikh-ditei-pid-chas-viini/> (дата звернення: 12.10.2025).

References:

1. Bikush, O. O., & Voloshyna, V. V. (2015). Teoretychni zasady formuvannya komunikatyvnoi kompetentsii u pidlitkovomu vitsi. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 12. Psykholohichni nauky*, (1(46)), 17–23 [in Ukrainian].
2. Bilous, O. V. (2015). Vikovy psykholohiia: navch. posib. Chernihiv: Chernihivskiy natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni T. H. Shevchenka [in Ukrainian].
3. Borovets, O. (2016). Treninh formuvannya komunikatyvnoi kompetentnosti pidlitkiv. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny*, (3), 23–29 [in Ukrainian].
4. Vidra, O. H. (2011). Vikova ta pedahohichna psykholohiia: navch. posib. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
5. Voronova, O. Yu. (2020). Do problemy spilkuвання pidlitka z rovesnykamy. In T. I. Bondar et al. (Eds.), Aktualni problemy navchannya i vykhovannya v umovakh intehtatsiinykh protsesiv v osviti nomu ta naukovomu prostori: zb. tez dop. III Vseukr. nauk.-prakt. Internet-konf., 6 lystop. 2020 r., Mukachevo (pp. 16–17). Mukachevo: MDU [in Ukrainian].
6. Dudar, O., & Velychko, V. (2018). Problema mizhosobystisnoho spilkuвання pidlitkiv. *Molodyi vchenyi*, (12(64)), 387–390 [in Ukrainian].
7. UNICEF. (2024). Zvit Unicef dla koziakoi dytyny «Zhyttia ditei pid chas viiny. Ukraina» za 2024 rik. https://www.unicef.org/ukraine/media/43321/file/The%20summary%20report%20of%20the%20Survey%20of%20Ukrainian%20parents_ua.pdf.pdf [in Ukrainian].
8. Martyniak, O. (2021). Psykholohichni osoblyvosti suchasnykh pidlitkiv u vybori komunikatyvnykh zasobiv spilkuвання. In *Pryrodnychi ta humanitarny nauky. Aktualni pyttannya: mater. II Mizhnar. stud. nauk.-tekh. konf.*, 25–26 kvit. 2021 r. (pp. 292–293). Ternopil: TNTU [in Ukrainian].
9. Martsinovska, I. P., & Suprun, M. O. (2023). Korektsiino-rozvyvalna robota z pidlitkami z porushenniamy psykhofizychnoho rozvytku, shcho maiut travmu viiny. *Teoriia i praktyka spetsialnoi pedahohiky ta psykholohii*, (11) [in Ukrainian].
10. Pet'ko, L. V. (2021). Stymuluvannya sotsialno-komunikatyvnoi aktyvnosti pidlitkiv: teoriia i praktyka [Monohrafiia]. Kyiv: VMURoL «Україна» [in Ukrainian].
11. Sakhno, P., & Lutseva, M. (2023). Rivniv internet-zalezhnosti v osib pidlitkovoho ta yunatskoho viku v period voyennoho stanu. In *Sotsialno-humanitarny aspekty rozvytku suchasnoho suspilstva: mater. X Vseukr. nauk. konf. studentiv, aspirantiv, vyk l. ta spivr.* (Sumy, 27–28 kvit. 2023 r.) (p. 367). Sumy: Sums'kyi derzh. un-t [in Ukrainian].
12. Tverdoelb, T. S. (2023). Rozvytok komunikatyvnykh zdbnostei zdobuvachiv zahalnoi serednoi osvity v umovakh dystantsiinoho navchannya. In *Psykhologopedahohichni problemy vyshchoi i serednoi osvity v umovakh suchasnykh vyklykiv: teoriia i praktyka: mater. VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (Kharkiv, 16–18 berez. 2023 r.) (pp. 282–285). Kharkiv: KhNPU im. H. S. Skovorody [in Ukrainian].
13. Gradus Research Company. (n.d.). Yak viina zminyla zhyttia ukrainskykh ditei. Retrieved October 12, 2025, from <https://gradus.app/kk/open-reports/iak-zminilosia-zhittiaukrayinskikh-ditei-pid-chas-viini/> [in Ukrainian].

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025

Дата публікації: 30.12.2025